

Çevresel Etki Değerlendirme raporlarının incelenmesine yönelik kontrol listesi

WWF

-Türkiye, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'daki proje ortaklarıyla beraber, Çevreye Uyumlu Sosyo-Ekonomik Kalkınma için Sivil

Toplum Hareketi (CO-SEED) projesini yürütmektedir. CO-SEED projesi, yasal çerçevelerin iyileştirilmesini destekleyerek ve yatırımlar ile ilgili karar alma süreçlerinin daha katılımcı ve şeffaf olmasını sağlayarak, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Proje, bölgede, bilinçli sivil toplum örgütlerinden oluşan bir ağ oluşturarak ve medyanın sürdürülebilir, çevre-dostu kalkınmaya yönelik ilgisini artırarak, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) ve Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) süreçlerini iyileştirilmeye odaklanmaktadır.

CO-SEED projesinin bölgesel sivil toplum ortakları ağı bu amaçtan hareketle, elinizdeki bu kontrol listesini geliştirmiştir. İyi hazırlanmış her ÇED raporunda cevaplarının bulunması beklenen bir dizi soruyu içeren bu liste; ilgili vatandaşlar, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve resmi kurum yetkilileri de dâhil olmak üzere, Çevresel Etki Değerlendirme raporlarını inceleyen kişilere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

CO-SEED

www.co-seed.eu/tr

E-posta: agemci@wwf.org.tr

Tel: +90 212 528 2030

Ana koordinatör:

WWF-Türkiye

(Doğal Hayatı Koruma Vakfı)

Proje ortakları:

Dinarica, Bosna Hersek

Arnavutluk Doğal Hayatı Koruma Enstitüsü (INCA)

Yeşil Ev (Zeleni Dom), Karadağ

Sırbistan Kuş Koruma ve Araştırma Derneği (BPSSS)

WWF Adria, Hırvatistan (Danışman)

Rapor inceleme esnasında kullanabileceğiniz tablo halindeki

kontrol listelerine aşağıdaki bağlantıdan ulaşabilirsiniz:

<http://co-seed.eu/tr/yayinlar/bilgi-ve-belgeler>

Fotoğraflar:

Michel Gunther (Kapak)

WWF (s. 1, 13, 29, 39)

Elio della Ferrera (s. 5)

Andrija Vrdoljak (s. 6, 7, 9, 11, 21, 31, 33, 37, 41)

Mario Romulić (s. 17, 25, 35)

Edward Parker (s. 10, 23)

Arnavutluk Doğal Hayatı Koruma Enstitüsü (s. 26)

Bu yayın Avrupa Birliği'nin desteğiyle hazırlanmıştır. Yayının içeriği sadece CO-SEED proje yararlanıcılarının sorumluluğunda olup hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Bu proje Avrupa Birliği
tarafından finanse
edilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	5
Kontrol listesi hakkında	9
Kontrol listesi nasıl kullanılır?	13
Değerlendirme konuları	
Proje tanımı	17
Alternatiflerin değerlendirilmesi	21
Projeden etkilenmesi muhtemel çevrenin tanımlanması	25
Projenin kayda değer muhtemel etkilerinin tanımlanması	29
Etki azaltım önlemlerinin tanımlanması ve izleme	35
Yararlı kaynaklar	39

GİRİŞ

Cevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), yatırımlara ilişkin karar alma sürecinde çevresel etkilerin eksiksiz biçimde dikkate alınmasını sağlamak amacıyla, önerilen projelerin gelecekteki sonuçlarını saptama sürecidir.

Bu değerlendirme, yatırımların olası sonuçlarını önceden tespit etmek suretiyle, ekonomik kalkınmanın doğurabileceği olumsuz çevresel etkiler konusunda toplumun rızasının alınması için bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin yürütülmesine olanak sağlar. Burada amaç, yöre halkına ve yöredeki çevresel değerlere zarar getirecek olumsuz etkilerin önüne geçmektir. Çevresel Etki Değerlendirmesi gerektiği gibi uygulandığında, şeffaflık ve kapsayıcılığı garanti altına alır, demokratik değerleri yaygınlaştırır ve halkın toplumsal kalkınmaya katılımını artırır.

Uluslararası Etki Değerlendirme Birliği (IAIA), ÇED'i "yatırım projelerinin biyofiziksel, sosyal ve ilgili diğer etkilerinin, önemli

kararlar alınmadan ve taahhüt altına girilmeden tanımlanması, öngörülmesi, değerlendirilmesi ve azaltılması süreci" olarak tanımlar.

ÇED prosedürleri, yasal çerçevelerdeki farklılıklar nedeniyle ülkeden ülkeye değişse de, süreç genel olarak üç ana aşamadan oluşur:

1. Değerlendirmenin içeriğinin tanımlanması ve başlıca alternatifleri ile birlikte önerilen proje ile bağlantılı önemli konuların saptanmasını içeren ve kimi zaman kapsam belirleme olarak da adlandırılan süreç;
2. Yatırımın çevre üzerindeki olası etkilerine ve bu etkilerin nasıl azaltılacağına dair kapsamlı bir değerlendirme yapılması ve bunun sonucunda bir ÇED raporunun ortaya konması;
3. ÇED sürecinin bulguları hakkında halk ile istişarede bulunulması ve nihai kararın verilmesi.

ÇED raporu, planlanan yatırımın izin ve ruhsat sürecinin temel

belgelerinden biridir. Amacı, önerilen bir yatırım projesinin tasarlanması ve yapılandırılması için gerekli bilgilerin sağlanması, olumsuz etkilerin önlenmesi ve kaçınılmaz etkilerin telafisi de dâhil olmak üzere etki azaltım önlemlerinin saptanmasıdır. Dolayısıyla, raporun tamamı, önerilen bir projenin çevresel etkilerinin kabul edilebilir düzeyde olup olmadığı konusunda kapsamlı ve tarafsız bir uzman görüşü sağlamalıdır.

Bir ÇED raporunun kalitesinin değerlendirilmesi, yalnızca, nihai kararı almakla yükümlü yetkili kamu kuruluşunun görevi değildir. Uzmanlar ve sivil toplum örgütleri de dâhil olmak üzere toplumun ilgili kesimleri, ÇED süreçlerinde ortaya konulan bilgi ve sonuçlar hakkında yorum yapabilecek kapasiteye sahip olmalı ve mutlaka fikir beyan etmelidir. Bu sayede, bir raporun yatırım kararlarına dayanak oluşturup oluşturamayacağı sınıanabilir ve gerekirse rapor geliştirilebilir.

KONTROL LİSTESİ HAKKINDA

ÇED

raporları genellikle uzun belgelerdir.

Önerilen bir yatırımın çevresel etkilerinin nesnel ve tarafsız bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmediğini anlamak için, bu raporların birden çok kez okunması gerekebilir. Böyle bir çalışmanın sunduğu bilgileri değerlendirmek ve bunlara görüş vermek sivil toplum örgütleri ve halk için çok daha zor olabilir. Bu da, söz konusu paydaşların istişare süreçlerinde daha az güvenilir paydaşlar olarak algılanmalarına ve bu katılımcıların yorumlarının dikkate alınmamasına veya görüşlerinin hiç sorulmamasına neden olabilir.

ÇED raporlarının çok daha nitelikli ve kolay anlaşılır bir şekilde hazırlanması ve incelenmesini sağlamak için hâlihazırda bir dizi kılavuz belge bulunmaktadır. Bunların çoğu karar vericileri ve uygulayıcıları hedeflerken; sadece

birkaçı uzman olmayan paydaşların da nitelikli görüşler sunabilmelerini amaçlamaktadır.

Bu eksikliği gidermeyi amaçlayan elinizdeki kontrol listesi, uzman olmayan ancak çevresel karar alma süreçlerine etkin bir şekilde dâhil olmak isteyen paydaşlara rehberlik etmeyi hedeflemektedir. Bu liste, bir ÇED raporunda, çevresel etki değerlendirmesinin önemli bütün unsurlarının dikkate alınıp alınmadığını anlamak amacıyla, sivil toplum örgütleri ve halk tarafından kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

Bir ÇED raporunun yalnızca bilimsel ve teknik yeterliliğine odaklanan bu kontrol listesi, ÇED'in kalitesini derecelendirmeye yönelik bir puanlama aracı değildir. Bu liste, daha ziyade, ilgili kişilerin, bir ÇED raporuyla ilgili nitelikli, bilgiye dayalı geri bildirim sunabilmeleri için bazı yol gösterici ilkeler sunmaktadır. Okuyucular, bir dizi soruya yanıt vermek suretiyle, ÇED raporunun hangi bölümlerinin

iyi uygulama standartlarının altında kaldığını ve hangi noktaların eksik ya da yeterince irdelenmemiş olduğunu tespit edebilir. Kılavuzu kullananlar, bu sayede, ÇED sürecinde paylaşabileceği yapıcı ve güvenilir görüşler oluşturabilir.

Bu kontrol listesi, ulusal yasal düzenlemelere, uluslararası iyi uygulamalara, halkın katılımı ilkelerine veya diğer yükümlülükler uygunluğunu incelemeyi, benzer şekilde, bir karar alma sürecinin kalitesini, şeffaflığını ve kapsayıcılığını da değerlendirmeyi amaçlar. Ancak, bu, belirtilen hususların değerlendirilmesinin önemsiz olduğu veya görmezden gelinmesi gerektiği anlamına gelmez. Aslına bakılırsa, yukarıda belirtilen hususların uygulanması, çevresel karar alma sürecinin iyi uygulama niteliği kazanması için elzemdir ve ÇED süreçlerinde değerlendiricilerin bu boyutları mutlaka göz önünde bulundurması gerekir.

KONTROL LİSTESİ
NASIL KULLANILIR?

Bu kontrol listesi, Avrupa Birliği Komisyonu'nun Haziran 2001 tarihli "ÇED Kılavuzu: Çevresel Etki Değerlendirmelerinin İncelenmesi" başlıklı belgesinin ayrıntılı olarak irdelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Bu belgenin hedef kitlesi olan sivil toplum örgütleri ve halk dikkate alınarak, bir ÇED raporunun kalitesinin ve yeterliliğinin uzman olmayan katılımcılar tarafından kapsamlı bir şekilde kontrol edilmesini sağlayacak en uygun sorular seçilmiştir.

Kontrol listesi, anlaşılır olması ve ÇED raporunun kolay takip edilebilmesi amacıyla, bir ÇED raporunun en önemli unsurları dikkate alınarak, belli bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerde ilgili bir dizi soru yer alır. Rapor okunduktan sonra verilecek yanıtlar, aşağıda açıklanan iyi uygulama standartları göz önüne alınarak değerlendirilir:

Kullanılamaz:

Bu yanıt, değerlendirilen ÇED sürecinin konusu olmayan bir yatırım veya teknoloji türüne ait sorular söz konusu olduğunda uygundur. Bu soruların, çalışmanın genel kalitesinin değerlendirilmesi açısından bir ağırlığı yoktur.

Örneğin; bir milli parkın sınırları içerisinde hidroelektrik santral kurulması için bir ÇED süreci yürütülüyorsa, nükleer atıklar ile ilgili sorular değerlendirme açısından "kullanılamaz"dır.

İyi uygulama standartlarını tamamen karşılıyor:

Bu yanıt, ilgili soruya cevap olacak bilgilerin, uygun veri ve diğer bilgiler temelinde iyi irdendiğini ve dolayısıyla yatırım kararlarına dayanak teşkil edebileceğini gösterir. Bu veri ve bilgiler güncel, kapsamlı ve irdelenen konu ile ilintili olmalı; resmi kaynaklar uygun şekilde alıntılanmalı ve atıfta bulunulan geri plandaki çalışmalar inceleme için elverişli olmalıdır.

Örneğin; bir milli parkın sınırları içerisinde hidroelektrik santral kurulması için bir ÇED süreci yürütülüyorsa, incelemeyi yapanlar ancak, ÇED raporu, korunan alanının biyoçeşitliliği üzerindeki olası etkileri açık bir şekilde değerlendirdiği takdirde, biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilerle ilgili soruların iyi uygulama standartlarını tamamen karşıladığını ifade etmelidir.

İyi uygulama standartlarını kısmen karşılıyor:

Bu yanıt, belirli bir soruyu tam anlamıyla cevaplamak için ÇED raporunda yeterli bilgi ya da analizin mevcut olmadığı anlamına gelir; rapor önemli veri ya da güncel bilgilerin tümünü göz önüne almamıştır. Dolayısıyla, herhangi bir yatırım kararı alınmadan önce, bu bilgi ya da analizin iyileştirilmesi gerekir.

Örneğin; bir milli parkın sınırları içerisinde hidroelektrik santral kurulması için bir ÇED süreci yürütülüyorsa ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilere dair sorulara yanıt olacak bilgiler sadece korunan bir alanının varlığına işaret ediyor, ancak olası etkileri yeterince dikkate almıyorsa, bu sorular “iyi uygulama standartlarını kısmen karşılıyor” olarak değerlendirilmelidir.

İyi uygulama standartlarını karşılamıyor:

Bu yanıt, ÇED raporunun amacından belirgin bir sapma olduğunu ifade eder ve raporun sunduğu bilgilere dayanarak verilecek bir kararın doğruluğu konusunda ciddi şüpheler doğurur. Bir yatırım kararı verilmeden önce, raporun bu yönlerinin yeniden değerlendirilmesi veya daha çok veri ile geliştirilmesi gerektiğine işaret eder.

Örneğin; bir milli parkın sınırları içerisinde hidroelektrik santral kurulması için bir ÇED süreci yürütülüyorsa ve raporda biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilere dair soruların yanıtlanmasında kullanılacak bilgiler bir korunan alanının varlığından bile bahsetmiyorsa, bu sorular “iyi uygulama standartlarını karşılamıyor” olarak değerlendirilmelidir.

O kuyucuların, raporun içerisinde hangi tür bilgiyi aramaları gerektiğini anlayabilmeleri için, ÇED raporunu incelemeyen önce, bu kontrol listesine aşına olmaları gerekir. ÇED raporunu incelerken, her sorunun yanıtı, yukarıda belirtilen tanımlamalar kullanılarak kaydedilmelidir. Ayrıca, raporla ilgili daha nitelikli yorumlar oluşturulabilmesi için, her soru ele alınırken oluşacak izlenim, soru ve endişelerin tamamının belirtilmesi tavsiye edilir. Tüm sorular yanıtlandıktan sonra, yorumlar derlenmeli ve yetkili kuruma iletilmelidir. Kontrol listesinin, bir ÇED raporunu eleştirel gözle incelerken, olumlu örnekleri ve iyi uygulamaları tespit etmeye de yardımcı olduğu unutulmamalıdır. Okuyucular, geri bildirimlerine bu örnekleri de dâhil etmelidir; çünkü raporun kalite standartlarına ve iyi uygulamalara uygun olarak yürütülen yönlerinin ortaya konması da aynı derecede önemlidir.

PROJE TANIMI

Planlanan yatırımın ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde sunulması, olası etkilerin eksiksiz değerlendirilebilmesi için önemlidir. Yatırımın, toplumun tüm kesimleri için önemini, ölçeğini, tasarımını, inşaat ve işletim süreçlerini ve konumunu saptayabilmek için, proje amacının kavranması da önemlidir. Böyle kapsamlı bilgilerin bulunması, planlanan yatırımın arazi koşulları ve zaman planı gibi tüm gereksinimlerinin karar alma sürecinde hesaba katılmasını sağlayacaktır.

- 1 Projenin, ilgili stratejiler, kalkınma planları ve yasal çerçevelerle uyumluluğu açıklanıyor mu?
- 2 Projenin çevresel maliyetleri de gözetilen fayda/maliyet analizi açıklanıyor mu?
- 3 İnşaat, işletme ve işletme sonrası dönemlerinin öngörülen başlangıç ve bitiş tarihleri gibi ayrıntılar da dâhil olmak üzere, projenin uygulama programı tarif ediliyor mu?
- 4 İnşaat sırasında geçici olarak ihtiyaç duyulacak arazi de dâhil olmak üzere, projenin bütün ana bileşenleri tanımlanıp, proje alanının sınırlarını gösteren bir plan üzerinde grafiklerle sunuluyor mu?
- 5 İnşaat, işletme ve işletme sonrasındaki faaliyetlerin tümü; büyüklük, kapasite, üretim hacmi, girdiler ve çıktılar da kapsayacak şekilde tanımlanıyor mu?
- 6 Projenin gerektirdiği tüm ek hizmet ve yatırımlar, gerekli diğer izinlerin ayrıntıları da dâhil olmak üzere tanımlanıyor ve eğer mümkünse sayısal olarak belirtiliyor mu?
- 7 Proje sonucunda ek hizmet ve yatırımların gerçekleştirilmesi, var olanların değiştirilmesi ya da sona erdirilmesi olası mı?
- 8 Projenin kümülatif etki doğurmasına neden olabilecek mevcut ya da planlanan başka herhangi bir yatırım tanımlanmış mı?
- 9 Proje tasarımına göre, yatırımın kalıcı yapılarının her birinin kaplayacağı arazinin yüzölçümü sayısal olarak belirtilerek, ölçekli bir haritada gösteriliyor mu?
- 10 İnşaat için geçici olarak ihtiyaç duyulan arazinin yüzölçümü sayısal olarak belirtilerek ölçekli bir haritada gösteriliyor mu ve söz konusu arazinin eski haline nasıl getirileceğine dair bir plan sunuluyor mu?

- 11 Projenin parçası olarak geliştirilecek tüm yapılar ve ilgili diğer tesislerin büyüklüğü, şekli ve görünüşü tarif ediliyor mu?
- 12 İnsanların veya işletmelerin buldukları yeri terk etmesini gerektiren projelerde, yerlerinden edilecek olanların sayıları ve ilgili diğer özellikleri belirtiliyor mu?
- 13 Proje çıktılarının tür ve miktarları, tahminlere değil hesaplamalara dayanarak açıklanıyor mu?
- 14 İnşaat ve işletme için gereken hammadde ve enerjinin türleri ve miktarları belirtiliyor mu? Hammaddelerin tedarik sürecinin çevresel etkileri ele alınıyor mu?
- 15 Projeye bağlı olarak inşaat, işletme ve işletme sonrası aşamalarında yaratılan veya kaybedilen istihdam ele alınıyor mu?
- 16 İnşaat, işletme ve işletme sonrası aşamalarında ortaya çıkan projeye bağlı tüm atık ve emisyonların (örneğin; katı atık, sıvı atık, gaz ve partikül emisyonları) tür ve miktarları belirtiliyor mu?
- 17 Projenin yol açtığı tüm atık ve emisyonların bileşenleri, zehirlilik dereceleri veya diğer tehlikeleri ele alınıyor mu?
- 18 Tüm atık ve emisyonları toplamak/tutmak, depolamak, işlemek, taşımak ve en sonunda bertaraf etmek için kullanılacak yöntemler ile bu işlemlerin yapılacağı yerler belirtiliyor mu?
- 19 Projeden kaynaklanacak tüm gürültü, ısı, ışık veya elektromanyetik radyasyon kaynakları tanımlanıp miktarları belirtiliyor mu?
- 20 Tüm atık ve emisyonların miktar ve bileşenlerinin hesaplanma yöntemleri belirtiliyor mu? Atık ve emisyon tahminlerine dair tüm belirsizliklere değiniliyor mu?
- 21 Tehlikeli maddelerin kullanımından doğan riskler, taşma, yangın ve patlama riskleri, trafik kazası riskleri, süreçlerin veya tesisatın arızası veya sekteye uğraması sonucu oluşacak riskler ve projenin doğal afetlere maruz kalma riski de dâhil olmak üzere, projeye bağlı tüm riskler değerlendiriliyor mu?
- 22 Kaza ve olağandışı olayların önlenmesine ilişkin tedbirler ve bu olaylara yapılacak müdahaleler tarif ediliyor mu?

ALTERNATİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A lternatif proje seçeneklerinin değerlendirilmesi, hem sağlıklı karar alma süreçleri için hem de etkin bir çevresel etki değerlendirmesi için vazgeçilmezdir. Aynı hedefi gerçekleştirmek için farklı seçeneklerin değerlendirilmesi, daha sürdürülebilir alternatifin seçilmesini sağlayarak, çevresel ve toplumsal riskleri azaltır. Alternatif seçenekler arasında, farklı yerler, boyutlar, teknolojiler, tasarım veya işletme usullerinin yanı sıra, eylemsizlik (sıfır eylem, projeyi hayata geçirmeme) seçeneği de bulunur. Eylemsizlik seçeneği, sadece mevcut durumun ortaya konmasını değil, aynı zamanda söz konusu yatırımın yapılmaması halinde, başlangıç koşullarının evrilmesine bağlı olarak gelecekte oluşacak durumun ana hatlarıyla belirlenmesini gerektirir. Seçeneklerin gerektiği gibi değerlendirilmesi, bu seçeneklerin tanımlanmasını, çevresel sonuçlarının ortaya konmasını ve bu seçeneklerin kabulü veya reddi durumunda bunun nedenlerinin açıklanmasını içerir.

- 1 Eylemsizlik seçeneğinde, çevrenin mevcut durumu açıklanıyor mu?
- 2 Proje geliştirme aşamasında değerlendirilen alternatifler, ilgili çevresel etkileriyle birlikte ayrıntılı olarak tarif ediliyor mu?
- 3 Değerlendirilen alternatifler ve bunların çevresel etkileri, eylemsizlik seçeneği ile ve önerilen proje ile karşılaştırılıyor mu?
- 4 Proje geliştirme süreci, önerilen projenin tercih edilme sebeplerinin ayrıntılı bir değerlendirmesiyle beraber anlatılıyor mu?

PROJEDEN
ETKİLENMESİ
MUHTEMEL ÇEVRENİN
TANIMLANMASI

Etkilerin gerektiği gibi değerlendirilmesi, ancak, önerilen yatırımın hayata geçirileceği çevrenin mevcut koşullarının kapsamlı ve güncel bir analiziyle mümkündür. Mevcut biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerle ilgili ayrıntılı bilgi verilmesi özellikle önemlidir; çünkü bu bilgi, olumsuz etkileri azaltmaya yönelik önlemlerin geliştirilmesi ve daha da genel olarak, önerilen projenin uygulanıp uygulanmaması kararına dayanak oluşturacaktır. Başka bir deyişle, çevresel etki değerlendirmesinin amaçlarından biri; biyolojik çeşitliliğin net kaybının veya ekosistemlerin telafi edilemez şekilde zarar görmesinin önüne geçmektir. Biyolojik çeşitlilik ve ekosistemler gelecek kuşaklar için de varlıklarını sürdüreceğ şekilde korunmalıdır.

1 Proje alanının ve çevresindeki alanın mevcut kullanım planı sunuluyor mu? Bu alanların önerilen kullanım şekli, mevcut kullanım planıyla uyumsuzlukları da kapsayacak şekilde tarif ediliyor mu?

2 Proje alanının ve çevresindeki alanın topoğrafisi, jeolojisi ve toprak yapısı tarif ediliyor mu? Bunların öne çıkan özellikleri belirtiliyor mu ve toprağın kullanım durumu anlatılıyor mu?

3 Projeden etkilenebilecek su varlığı tarif ediliyor mu? Alanın hidrolojik özellikleri, su kalitesi ve su kaynaklarının kullanım durumu belirtiliyor mu?

4 Alandaki mikro-iklim koşulları, meteorolojik koşullar ve mevcut hava kalitesi belirtiliyor mu?

5 Işık, gürültü, ısı ve elektromanyetik radyasyon konularında mevcut koşullar tarif ediliyor mu?

6 Proje alanında, olumsuz etkilenebilecek öncelikli değerler (varlıklar) belirtiliyor mu?

7 Taraf olunan uluslararası sözleşmeler gereği koruma altına alınan türler ve yaşam alanlarına etkiler belirlenmiş mi?

8 Yasalar tarafından tespit edilmiş ya da koruma altına alınmış bütün doğal alanlar ve önemli seyir noktaları da dahil olmak üzere; projeden olumsuz etkilenebilecek ya da bütünlüğü bozulacak doğal veya kırsal yerleşim peyzajının; arkeolojik, tarihi, mimari, toplumsal ve kültürel öneme sahip yerlerin konumları ve özellikleri tanımlanıyor mu?

9 Alandaki demografik, sosyal ve sosyo-ekonomik koşullar tanımlanıyor mu?

10 Kullanılan yöntemler ve yürütülen araştırma süreci gerektiği gibi açıklanıyor mu? Çevrenin mevcut durumuna ait veri ve bilgi kaynaklarına uygun şekilde atıfta bulunuluyor mu?

11 Sunulan çevresel bilgiler ile önerilen projenin ve alternatiflerinin ileriye dönük etkileri düşünüldüğünde, açıklığa kavuşmayan konular var mı? Gerekli bütün veriler sunuluyor mu? Çevreye dair eksiksiz biçimde açıklanmamış unsurlar varsa, bu hususları aydınlatmak için öngörülen önlemler var mı?

PROJENİN
MUHTEMEL
ETKİLERİNİN
TANIMLANMASI

Etkilerin değerlendirilmesi, başlangıç koşullarına dair nitelikli verilerin ve önerilen yatırım projesinin olası bütün önemli etkilerinin saptanmasını temel alan, bilgiye dayalı bir çalışma olmalıdır. Önerilen bir projenin çevre üzerindeki etkileri, mümkün olan en açık ve kesin ifadelerle tanımlanmalıdır. Etkilerin önem derecesi, olası etkilerin projenin çevresel ve toplumsal bağlamda kabul edilebilir olup olmadığı sorgulanarak değerlendirilir. Bu değerlendirme yapılırken; başlangıç koşulları, alternatif yatırım seçenekleri ve doğrudan etkilerin yanı sıra, süregelen ya da planlanan diğer yatırımlarla beraber oluşacak kümülatif etkiler de hesaba katılmalıdır. Değerlendirmede kullanılan kalite standartlarının ölçüt ve kaynakları açıkça ortaya konmalı ve önem derecesi belirlenirken yararlanılan gerekçeler, varsayımlar ve değer yargıları bütün yönleriyle tanımlanmalıdır. Başlangıç koşullarına ait bilgilerin yetersiz olduğu ya da etkilere dair belirsizliğin bulunduğu durumlarda, etkilerin önem dereceleri belirlenirken ihtiyatlı bir yaklaşım benimsenmelidir.

- 1 ÇED raporunun kapsam belirleme süreci açıklanıyor mu?
- 2 Kapsam belirleme aşamasında, paydaşlar ile eksiksiz bir istişare süreci yürütülmüş mü? Yorum ve görüşler eksiksiz olarak sunuluyor mu?
- 3 Arazi kullanımı, insanlar ve taşınmazlar üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 4 Jeolojik özellikler ve toprak üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 5 Bölgedeki bitki ve hayvan toplulukları ve doğal yaşam ortamları üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?

- 6 Bölgedeki su varlığının hidrolojisi ve su kalitesi üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 7 Alandaki su kullanımı üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 8 Hava kalitesi ve iklim koşulları üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 9 Gürültü veya titreşim gibi akustik çevre üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 10 Isı, ışık ve elektromanyetik radyasyon üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?

- 11 Fossil yakıtlar ve mineraller gibi yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesi ve öncelikli değerler üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor mu?
- 12 Kültürel öneme sahip yerler ve varlıklar üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor mu?
- 13 Peyzaj, manzaralar ve seyir noktaları üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda görsellerle destekleniyor mu?
- 14 Proje alanındaki demografi, sosyal ve sosyo-ekonomik koşullar üzerindeki ilgili, doğrudan ve birincil etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 15 Yukarıda belirtilen çevresel unsurlar üzerindeki birincil etkilerin doğurduğu dolaylı etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 16 İnşaat sürecinde ya da projenin işletme veya işletme sonrası aşamalarında meydana gelen geçici, kısa vadeli, uzun vadeli ve kalıcı etkiler tarif ediliyor mu?
- 17 Kazalar, olağandışı olaylar ya da projenin doğal veya insan kaynaklı afetlere maruz kalması sonucu ortaya çıkabilecek etkiler tanımlanıyor ve mümkün olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 18 Projenin, bölgede süregelen veya planlanan diğer yatırımlarla beraber oluşturacağı kümülatif çevresel etkiler tanımlanıyor mu?
- 19 Her bir etkinin ortaya çıkma olasılığı, coğrafi genişliği, süresi, sıklığı ve telafi edilebilirliği uygun şekilde belirtiliyor mu?

- 20 İnsan sağlığı ve refahı üzerindeki birincil ve ikincil etkiler tanımlanıyor ve m¼mk¼n olan durumlarda sayısal olarak ifade ediliyor mu?
- 21 M¼mk¼n olan durumlarda, biyolojik çeşitlilik, küresel iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkiler ele alınıyor mu?
- 22 Öngör¼len her etkinin ciddiyeti ve önemi, etkinin yasal zorunluluklara uygunluğu ve etkiye maruz kalan insanlar, kaynaklar ve diğer unsurların sayısı, önem derecesi ve hassasiyeti açılardan irdeleniyor mu?
- 23 Etkilerin yasal standartlar veya zorunluluklar açısından değerlendirildiği böl¼mlerde, uygun yerel, ulusal ya da uluslararası standartlar kullanılıyor ve ilgili kılavuz ilkeler takip ediliyor mu?
- 24 Etkileri tahmin etmek için kullanılan yöntemler açıklanıyor mu? Bu yöntemlerin seçilme nedenleri, karşılaşılan zorluklar ve sonuçlardaki belirsizlikler tartışılıyor mu?
- 25 Projenin ayrıntıları konusunda belirsizlik bulunduğu ya da çevre üzerindeki etkilerine dair verilerin yetersiz olduğu durumlarda, en kötü senaryo tahminleri belirtiliyor mu?
- 26 Etkilerin ciddiyet ve önemlerini değerlendirmede kullanılan ölç¼tler açıkça tanımlanıyor mu?
- 27 Önerilen tüm etki azaltım önlemlerinin uygulanmasının ardından geriye kalan artık etkiler tanımlanıyor mu?
- 28 Her bir etki, sağlıklı bir karar verilebilmesi açısından, taşıdığı önem düzeyine göre bir değerlendirmeye tabi tutuluyor mu? En olumsuz etkiler, daha az önemli etkilere kıyasla daha çok vurgulanıyor mu? Değerlendirme, ilgisiz ya da gereksiz bilgilerden kaçınıyor mu?
- 29 Halkın katılımı toplantılarında iletilen görüşler rapora dahil edilmiş mi?

ETKİ AZALTIM
ÖNLEMLERİNİN
TANIMLANMASI VE İZLEME

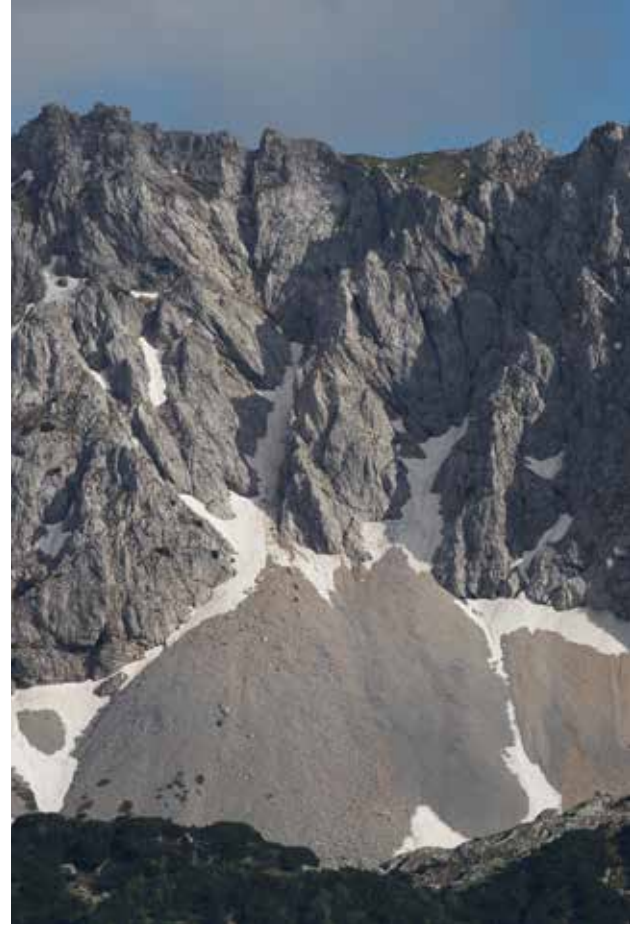
Çevresel etki değerlendirmesinin amacı, önerilen yatırımın önemli çevresel ve sosyal etkilerini öngörmek ve bu sayede biyolojik çeşitliliğin net kaybını ve ekosistemlerin telafi edilemez şekilde zarar görmesini engellemektir. Dolayısıyla, etki azaltımının tanımlanması, nitelikli bir etki değerlendirmesinin temel unsurlarından biridir. Etki azaltımının en iyi şekilde ele alınması için, her zaman aşağıdaki hiyerarşiyi izlemek gerekir:

- I Önerilen projeden tamamen vazgeçilmesi de dâhil olmak üzere, alternatifleri değerlendirerek, biyolojik çeşitliliğin geri döndürülemez şekilde kaybının veya ekosisteme yönelik zararların önlenmesi
- II Projeyi tamamen değiştirmek veya bazı özelliklerini yeniden tasarlamak da dâhil olmak üzere alternatif çözümler arayarak, biyolojik çeşitlilik kaybının veya ekosisteme yönelik zararların en aza indirilmesi
- III Biyolojik çeşitlilik kaynaklarını ve ekosistemleri eski durumuna getirmeye yönelik çeşitli azaltım tedbirleri olarak, kaçınılmaz etkilerin hafifletilmesi
- IV En azından benzer biyolojik çeşitlilik değerine sahip ikameler sağlayarak, kaçınılmaz kayıpların telafi edilmesi

Etki azaltım önlemleri, ancak, alternatif çözümlerle ya da önerilen projenin tasarımında yapılacak değişikliklerle etkileri önlemek mümkün olmadığında benimsenir. Önerilen etki azaltım önlemleri, benzer vakalardaki başarılarının ve yan etkilerinin ortaya konmasını da içerecek şekilde, söz konusu önlemlerin uygunluk ve etkinlik derecelerine yönelik kanıtlarla desteklenmelidir. Yatırımcının etki azaltım ve telafi önlemlerini uygulama konusundaki kararlılığı, zaman çizelgesinin ve maliyet hesaplarının sunulmasını da içerecek şekilde açıkça ifade edilmelidir.

- 1 Çevre üzerinde herhangi bir açıdan olumsuz etkilerin bulunduğu durumlarda, bu etkileri azaltma potansiyeli ele alınıyor mu?
- 2 Yatırımcının uygulamayı önerdiği etki azaltım önlemleri açık bir şekilde tarif ediliyor ve bu önlemlerin etkileri ne derece azaltacağı açıkça anlatılıyor mu?
- 3 Azaltım önlemleri sadece öneri veya tavsiye düzeyinde kalmayıp, yatırımcının, önerilen etki azaltım önlemlerini uygulamayı bağlayıcı bir biçimde taahhüt ettiği açıkça belirtiliyor mu?
- 4 Yatırımcının önerilen etki azaltım yöntemini seçme nedenleri açıklanıyor mu?
- 5 Finansman sağlama ve etki azaltımı için gerekli diğer yükümlülükler açık bir şekilde tanımlanıyor mu?

- 6 Olumsuz etkilerin azaltımı mümkün olmadığında ya da yatırımcı herhangi bir etki azaltım önlemi önermediğinde, bu durumun nedenleri açıkça belirtiliyor mu?
- 7 Alternatif stratejiler, yerler, yöntemler, süreçler ve telafi edici, etki azaltıcı veya önleyici tedbirler gibi, olası etki azaltım yaklaşımlarının tamamının değerlendirildiği açık bir şekilde görülüyor mu?
- 8 ÇED raporunda, izleme faaliyetine yönelik bir plan ayrıntılı bir şekilde tarif ediliyor mu?
- 9 İzleme faaliyetine yönelik göstergeler, ÇED raporunda ortaya konulan bilgi, hedef ve olası etkiler temel alınarak açıkça tanımlanıyor mu?
- 10 İzleme faaliyetinin, olumsuz etkileri ortaya çıkarması durumunda, ÇED raporu bu olumsuz etkilere karşı atılacak adımlar konusundaki taahhütleri açıkça ifade ediyor mu?
- 11 Bu olumsuz etkilere maruz kalabilecek paydaşların bu etkilerden nasıl haberdar edileceğine dair bir plan ana hatlarıyla tarif ediliyor mu?
- 12 Önerilen izleme planı, olası sınır aşan etkilerin izlenmesini de içeriyor mu?
- 13 Eğer içeriyorsa, etkilenmesi muhtemel diğer ülke(ler)nin izleme sonuçlarından nasıl haberdar edileceği ve bu olumsuz etkilere karşı atılacak adımlara nasıl dâhil olacağı açık bir şekilde belirtiliyor mu?

YARARLI
KAYNAKLAR

Bir ÇED raporunu bu kontrol listesinde yer alan sorular üzerinden okumak, çevresel etki değerlendirmesinin amacına ulaşım ulaşımadığını ortaya çıkaracaktır. Kontrol listesi, uygulayıcılar dışındaki, uzman olmayan kişilerin karar alma sürecine yapıcı ve güvenilebilecek bir şekilde katılabilmelerine yardımcı olmak amacıyla tasarlanmıştır. Sivil toplum örgütlerinin ve halkın her kaygısı veya sorusu bu liste kapsamında cevap bulamayabilir. Aynı şekilde, ÇED sürecindeki başka birtakım eksiklikler bu listenin kapsamı dışında kalabilir. Halkın ÇED sürecine etkin olarak katılamaması buna bir örnektir ve buradaki yetersizlikler karar alma sürecine erişimi önemli ölçüde kısıtlayabilir. Böyle bir durum ortaya çıktığı takdirde, halkın kullanıma açık olan yararlı kaynaklardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

Bern Sözleşmesi:

Kısaca Bern Sözleşmesi olarak bilinen “Avrupa’nın Yaban Hayatını ve Doğal Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi”, doğa koruma alanında bağlayıcı bir uluslararası yasal belgedir ve Avrupa kıtasının tüm doğal mirasını kapsar. Yabani bitki ve hayvan türlerinin ve bu türlerin doğal yaşam ortamlarının korunmasını amaçlayan sözleşme, nesli tükenmekte olan ve korunmasız türlere özel önem verir. Dolayısıyla, taraf ülkeler, yabani bitki ve hayvan türlerinin doğal yaşam ortamlarını korumaya yönelik tüm gerekli önlemleri, yatırımlara karar verme süreçlerini de kapsayacak şekilde almayı taahhüt ederler. Sivil toplum örgütleri, bilim dünyası ve vatanadaşların muhtemel sözleşme ihlalleri hakkında şikâyetle bulunmalarına olanak sağlamak amacıyla, vaka dosyalarını içeren bir izleme mekanizması kurulmuştur.

Aarhus Sözleşmesi:

Kısaca Aarhus Sözleşmesi olarak bilinen “Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi”, halka belirli haklar vererek, sözleşmenin taraflarına ve yetkili kamu idaresi makamlarına bazı alanlarda yükümlülükler getirmektedir: (i) bilgiye erişim, (ii) halkın katılımı ve (iii) yargıya başvuru. Sözleşme, demokratik bir ortamda halk ile kamu idaresi makamları arasındaki karşılıklı etkileşime odaklanarak, çevresel haklar ile insan haklarını ilişkilendirir ve devletin hesap verme sorumluluğu ile çevrenin korunması arasında bir bağ kurar. Taraf olmuş her bir ülkenin, sözleşmenin hükümlerine uygun hareket edip etmediğini izlemek için bir Uyumluluk Komitesi kurulmuştur.

Türkiye henüz bu sözleşmeyi imzalamamış olmakla birlikte, AB üyeliği ile birlikte değerlendirileceğine ilişkin taahhütte bulunmuştur. En kısa sürede sözleşmenin imzalanması ve uygulamaya geçirilmesi, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının sözleşmeye uyulup uyulmadığı ile ilgili bildirimlerde bulunabilmesini sağlayacaktır.

Espoo Sözleşmesi:

Kısaca Espoo Sözleşmesi olarak bilinen “Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi”, taraf ülkelere, belli faaliyetlerin çevresel etkilerini daha planlama sürecinin ilk aşamalarında değerlendirme yükümlülüğü getirmektedir. Sözleşme, ayrıca, değerlendirmeye alınan ve çevre üzerinde sınır aşan boyutta önemli olumsuz etkiler doğurması muhtemel tüm büyük projelerle ilgili ülkelerin birbirlerine bildirimde bulunmaları ve danışmaları konusunda genel bir zorunluluk öngörür. Tarafların, sözleşmenin getirdiği yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini denetlemek amacıyla bir Uygulama Komitesi kurulmuştur.

Türkiye henüz bu sözleşmeyi imzalamamış olmakla birlikte, AB üyeliği ile birlikte değerlendirileceğine ilişkin taahhütte bulunmuştur. En kısa sürede sözleşmenin imzalanması ve uygulamaya geçirilmesi, bir taraf ülkenin sözleşmeye uyup uymadığı konusunda kuşku duymaları durumunda, halkın ya da sivil toplum örgütlerinin bu komiteye bilgi sunabilmesini sağlayacaktır.

